

Prospects for the Formation and Implementation of Anti-Corruption Policy in Ukraine Under Martial Law

UDC 323.22(477)

DOI: <https://doi.org/10.15421/172661>**Prodan Iryna****Ph.D. Student, <https://orcid.org/0000-0002-2412-7829>, irynaprodan307@gmail.com*****Kyiv National University of Construction and Architecture (Kyiv, Ukraine)***

Abstract.

The article examines the prospects for the formation and implementation of anti-corruption policy in Ukraine under martial law, focusing on the challenges caused by the large-scale Russian invasion. The authors analyze the impact of martial law on the political and social spheres, in particular on restrictions on citizens' freedom, access to information, and participation in control over the activities of state authorities and local self-government.

The methodological analysis of the positions of scientists provided an opportunity to substantiate the statement that despite the difficult conditions, Ukraine demonstrates progress in the field of anti-corruption policy. The article also addresses the problems related to non-transparency of procurement, limited access to data from local authorities and the distribution of humanitarian aid, which creates additional corruption risks.

The study also compares the Ukrainian experience with international practices, in particular the experience of Afghanistan and Iraq, where widespread corruption undermined the legitimacy of state institutions and made it difficult to provide international assistance. The authors emphasize the need to make the fight against corruption a priority of national security, considering it as a social threat, a radicalizer and a factor in the destruction of the state's development opportunities. As a result of the research, it is emphasized that the prospects for improving the anti-corruption policy in Ukraine lie in strengthening the role of civil society, the use of modern information technologies, in particular artificial intelligence, as well as ensuring the consistent implementation of the policy of state bodies in all spheres of state life. These measures are a prerequisite for the effective fight against corruption, increasing the confidence of investors and partners, as well as the successful recovery of the country after the end of hostilities.

Keywords: anti-corruption policy, martial law, European integration, anti-corruption, civil society institutions

Перспективи формування та реалізації антикорупційної політики в Україні в умовах воєнного стану

Продан Ірина***Київський національний університет будівництва і архітектури (Київ, Україна)***

Анотація.

У статті досліджуються перспективи формування та реалізації антикорупційної політики в Україні в умовах воєнного стану, зосереджуючи увагу на викликах, обумовлених широкомасштабним російським вторгненням. Автори аналізують вплив воєнного стану на політичну та суспільну сферу, зокрема на обмеження свободи громадян, доступу до інформації та участі у контролі за діяльністю органів державної влади та місцевого самоврядування.

Методологічний аналіз позицій вчених надав можливість обґрунтувати твердження про те, що попри складні умови, Україна демонструє прогрес у сфері антикорупційної політики. У статті також розглядаються проблеми, пов'язані з непрозорістю закупівель, обмеженням доступу до даних місцевих органів влади та розподілом гуманітарної допомоги, що створює додаткові корупційні ризики.

Дослідження також порівнює український досвід із міжнародними практиками, зокрема досвідом Афганістану та Іраку, де поширена корупція підірвала легітимність державних інститутів та ускладнювала надання міжнародної допомоги. Автори наголошують на необхідності зробити боротьбу з корупцією пріоритетом національної безпеки, розглядаючи її як соціальну загрозу, радикалізатор та фактор руйнації можливостей розвитку держави. У результаті проведених досліджень наголошується, що перспективи удосконалення антикорупційної політики в Україні полягають у посиленні ролі громадянського суспільства, використанні сучасних інформаційних технологій, зокрема штучного інтелекту, а також забезпеченні послідовної реалізації політики державних органів у всіх сферах життя держави. Ці заходи є необхідною умовою ефективної боротьби з корупцією, підвищення довіри інвесторів і партнерів, а також успішного відновлення країни після закінчення бойових дій.

Ключові слова: антикорупційна політика, воєнний стан, європейська інтеграція, протидія корупції, інститути громадянського суспільства

Вступ.

Постановка проблеми. Широкомасштабне російське воєнне вторгнення справило тектонічні зрушення в українському суспільстві зокрема і у світовій геополітиці загалом, що вплинуло на соціальну свідомість громадськості у контексті консолідації та політизації в цілому. Громадська оцінка різноманітних асоціальних тенденцій в умовах запровадження воєнного стану стала чітким «лакмусовим папірцем» гостроти невирішених до цього системних політичних проблем, однією з яких є корупція. З огляду на зобов'язання України щодо протидії і подолання даного явища в умовах активізації процесів європейської інтеграції, державна антикорупційна політика набула нового значення у процесі реалізації зовнішньополітичної стратегії України, а також консолідації суспільства у протидії російському широкомасштабному вторгненню. Саме тому, особливої актуальності у сучасній політичній науці набувають питання формування та реалізації антикорупційної політики в умовах воєнного стану з урахуванням перспектив її удосконалення.

Аналіз попередніх публікацій. В умовах повномасштабного російського воєнного вторгнення політика подолання корупції стала акцентованим предметом досліджень вчених різних сфер політичних і суспільно-правових наук. Дослідження багатьох вчених демонструють особливості впливу воєнного стану на сферу даних суспільних відносин, серед яких роботи таких науковців, як О. В. Булгакова (Нестеренко & Булгакова, 2023), Т. С. Гжибовська (2019), О. В. Задорожній (2016), І. О. Калугіна (2024), С. М. Клімова та Т. В. Ковальова (Клімова & Ковальова, 2012), О. Г. Мельник (2021), С. В. Мосейчук (2023), К. О. Нестеренко (2023) та багатьох інших. Дослідники демонструють міждисциплінарні методологічні підходи щодо формування політики запобігання та боротьби з корупцією у контексті євроінтеграційних зобов'язань України у період дії воєнного стану. Водночас малодослідженими залишаються питання перспектив подолання корупції в умовах відносної закритості функціонування органів державної влади і місцевого самоврядування.

Мета і завдання статті. З урахуванням актуальності проблематики і стану її дослідженості, метою даної статті є дослідження тенденцій формування та реалізації антикорупційної політики в Україні в умовах воєнного стану, водночас завданням статті є визначення і формування політичних напрямів подолання закономірних тенденцій у антикорупційній політиці, зумовлених умовами воєнного стану в Україні.

Виклад основного матеріалу.

Однією з умов євроінтеграції України є зниження рівня корупції. На сьогоднішній день ситуація не надихає оптимізмом. Transparency International щорічно проводить дослідження, і згідно з

Індексом сприйняття корупції у 2014 році Україна займала 142 місце з 174 можливих. З цього можна зробити висновок, що Україна є однією з найбільш корумпованих країн у світі. Індекс сприйняття корупції ранжує країни та території на основі сприйняття корумпованості їхнього державного сектору. Результат країни чи території відображає сприйняття рівня корупції у державному секторі за шкалою від 0 (дуже корумпована) до 100 (дуже чиста). Рейтинг країни або території показує її положення відносно інших країн і територій у цьому індексі (Mykhailovska, 2015, с. 119).

У 2022 році Україна отримала 33 бали зі 100 можливих у Індексі сприйняття корупції (CPI) (Corruption Schemes, 2019). В умовах війни та післявоєнного відновлення України антикорупційна політика стає одним із пріоритетів державного управління. Ефективне впровадження антикорупційних механізмів і практик в усіх сферах життя держави визначатиме успіх відбудови України після перемоги. Це стане запорукою довіри інвесторів, партнерів, а також тих українців, які були змушені залишити країну через війну, і тих, хто протягом дев'яти років війни на полях запеклих боїв і на своїх робочих місцях захищав національний суверенітет і європейську безпеку.

Водночас дослідники (Astramowicz-Leyk et al., 2023) констатують, що Україна входить до числа 15 країн, які продемонстрували найбільший прогрес у CPI за останні десять років, поряд із Чехією та Південною Кореєю. У 2022 році українська влада також нарешті виконала частину обіцянок, даних у сфері протидії корупції. Наприклад, улітку 2022 року парламентарі ухвалили нову Національну антикорупційну стратегію на 2021 – 2025 роки, а у березні 2023 року уряд затвердив Державну антикорупційну програму як план дій для реалізації цієї стратегії. Водночас залишається простір для подальшого вдосконалення: організація Transparency International Ukraine (2023) висловила певні застереження щодо їх змісту та подала пропозиції для подальшого покращення.

Тому підтримуємо думку про те, що сучасна реалізація антикорупційної політики в Україні залишається неефективною, пронизаною стійкими корупційними зв'язками, а українське суспільство значною мірою є учасником підтримання тривалого панування корупції, яке набуло руйнівних масштабів. Зазначена проблема стосується як невідповідності суспільної свідомості суспільства його ж антикорупційним очікуванням, так і суттєвих вад суспільної антикорупційної освіченості. У таких умовах теоретична розробка та практична реалізація ефективних механізмів боротьби з корупцією втілених в антикорупційній правовій політиці країни набуває особливої актуальності (Калугіна, 2024, с. 72).

В умовах воєнного стану, запровадженого на території України 24 лютого 2022 року, суспільство

має обмежені важелі впливу на політичну сферу, зокрема щодо розроблення та реалізації антикорупційної політики (Astramowicz-Leyk et al., 2023, с. 552). Громадяни тимчасово позбавлені можливості висловлювати свою політичну позицію шляхом участі у виборах або організації протестів. Їхня свобода пересування та інші конституційні права частково обмежені. З іншого боку, високий рівень суспільної довіри до влади має вирішальне значення для організації ефективного спротиву Росії та функціонування держави в умовах війни. Саме тому політична еліта прагне уникати будь-яких емоційних тригерів, здатних викликати суспільне невдоволення, таких як гучні корупційні скандали або неадекватна реакція влади на них.

Водночас влада здійснила певні політичні кроки у напрямку інституціоналізації антикорупційної політики у воєнний час. Зокрема, важливим кроком стало прийняття Закону України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки», метою програми є досягнення відчутного прогресу у сфері запобігання та протидії корупції, а також забезпечення узгодженості й системності антикорупційної діяльності всіх органів державної влади та місцевого самоврядування. У документі запропоновано розглядати корупцію як одну з основних перешкод для стабільного економічного розвитку та формування ефективних й інклюзивних демократичних інституцій. Програма реалізується на виконання Антикорупційної стратегії на 2021 – 2025 рр., яка передбачає впровадження заходів у 15 ключових сферах (оборона, правоохоронна діяльність, державне регулювання економіки, митна справа та оподаткування, містобудування і управління земельними ресурсами, корпоративне управління державними підприємствами, освіта, охорона здоров'я, соціальний захист, судочинство, тощо) з метою зниження ступеня корупції та затвердження положень доброчесності. Схвалення постанови Державної антикорупційної програми на 2023-2025 рр.» (Постанова Кабінету Міністрів України №220 від 4 березня 2023 р.), затверджує Державну антикорупційну програму на 2023 - 2025 рр. Вона розроблена відповідно до статті 18 Закону України «Про запобігання корупції» і є частиною реалізації Антикорупційної стратегії на 2021 - 2025 рр. Програму розроблено Національним агентством з питань запобігання корупції (НАЗК) відповідно до Закону України «Про запобігання корупції». Основною метою є оптимізація функцій держави, зокрема усунення дублювання повноважень, впровадження цифровізації для зменшення корупційних ризиків, а також забезпечення відкритості даних і діяльності органів влади (Ващенко, Ярошук & Бобровнік, 2025, с. 49).

Але, з урахуванням розгалуженої системи органів державної влади, слід констатувати значно низький рівень громадського впливу на даний процес. Функція

активних громадських об'єднань і журналістів у системі протидії корупції полягає у формуванні громадської думки та вираженні позиції ширших верств суспільства щодо корупції. На початку повномасштабного вторгнення спостерігалася певна самоцензура з боку журналістів у розкритті фактів корупції в державному апараті – з метою не сприяти ворожій пропаганді та не послаблювати обороноздатність країни. Однак наприкінці першого року війни журналісти оприлюднили найрезонансніші корупційні скандали, що ускладнило ухвалення відповідних кадрових рішень і відкриття кримінальних проваджень. Водночас, для того щоб такі журналістські викриття призвели до помітних змін у системі, вони, як правило, мають збігатися з інтересами інших суб'єктів і сприятливими обставинами. Варто зазначити, що протягом усього періоду війни найбільш помітна реакція влади на прояви корупції була зафіксована напередодні саміту Україна – ЄС у Києві 3 лютого 2023 року та ухвалення важливих рішень щодо початку переговорів про європейську інтеграцію. Наприклад, заступник керівника Офісу Президента К. Тимошенко подав заяву про відставку лише 24 січня 2023 року (Astramowicz-Leyk et al., 2023, с. 560).

Дані процеси пов'язані насамперед з тим, що нажалі, нестача прозорості у сфері державних закупівель мала свої наслідки. На початку 2023 року журналісти-розслідувачі викрили два гучні корупційні скандали, обидва пов'язані із закупівлями. Журналісти, а також контролюючі та антикорупційні органи продовжують виявляти випадки ймовірного завищення цін, поділу замовлень між обраними компаніями та інші зловживання. Основні виклики у боротьбі з корупцією на місцевому рівні, пов'язані з війною, передусім стосуються зниження прозорості діяльності органів місцевого самоврядування та скорочення доступу і залученості громадян. Антикорупційні заходи не є пріоритетом, а на місцевому рівні бракує ресурсів для їх реалізації. У зв'язку з обмеженнями у роботі порталів відкритих даних, а також сайтів органів місцевого самоврядування та їхніх структурних підрозділів, обсяг доступної інформації про діяльність міських рад значно зменшився. Це також стосується даних про договори оренди, надання житлових приміщень, діяльність земельного кадастру тощо. Поряд з цим, міські ради нині отримують величезні обсяги гуманітарної та благодійної допомоги, розподіл якої не завжди належним чином документується. Дослідники та експерти, зокрема О. Калітенко (Kalitenko, O., 2023) констатують, що у деяких випадках реалізацію місцевих антикорупційних програм призупинено.

Саме тому підтримуємо думку К.О. Нестеренко та О.В. Булгакової про те, що «... негативний вплив корупції додатково виявляється в падінні авторитету країни, органів державної влади, моральних

цінностей у суспільстві, вона зумовлює проникнення кримінальної складової в державно-управлінські та суспільні відносини, а також підриває економічні й політичні засади держави, блокує надходження іноземних інвестицій, що призводить до тінізації економіки, тощо. Безперечно, після Перемоги над державою-агресором перед Україною постане низка економічних, політичних і соціальних проблем, викликаних війною та посиленіх корупцією. У зв'язку з цим наша держава має вже зараз формувати і здійснювати ефективну скоординовану політику протидії корупції, встановлювати й заохочувати ефективні види практики, спрямовані на запобігання корупції. Це потребує злагодженої роботи всіх державних органів і суспільства, діяльність яких має бути спрямована не лише на викорінення корупції як явища, а й запобігання умовам, що спричиняють її виникнення. Таким чином, поряд з відсічною військовою агресією не менш актуальним пріоритетом для всіх органів державної влади сьогодні має стати боротьба з корупцією» (Нестеренко, 2023, с. 101).

Відтак, позиції вчених та аналітичні матеріали чітко засвідчують, що громадянське суспільство відіграє ключову роль у боротьбі з корупцією. Дослідники зауважують, що «... у поствоєнний період важливо створити постійні антикорупційні громадські ради при органах влади, розширити можливості журналістських розслідувань шляхом надання доступу до відкритих баз даних та розробити механізми захисту викривачів корупції, щоб стимулювати повідомлення про зловживання. Окремо слід зробити наголос на потребі реформи судової системи, адже без незалежного правосуддя боротьба з корупцією не буде ефективною. Для цього необхідно оновити кадровий склад суддівського корпусу через відкриті конкурси, посилити відповідальність суддів за прийняття необґрунтованих рішень та впровадити антикорупційну перевірку суддів через незалежні міжнародні комісії. У напрямі вдосконалення антикорупційного законодавства, зважаючи на те, що чинне антикорупційне законодавство потребує удосконалення, важливо забезпечити реалізацію наступних заходів. Перш за все, потрібно усунути законодавчі прогалини, що дозволяють уникати відповідальності за корупційні злочини. Необхідно запровадити конфіскацію незаконно набутого майна чиновників без необхідності доведення їхньої провини у кримінальному порядку (цивільна конфіскація), а також слід розширити механізми декларування доходів і витрат посадовців та їхніх родичів» (Мосейчук, 2023, с. 296).

Крім того, з огляду на досвід військових дій в Афганістані та Іраку, у внутрішній політиці НАТО та медійному дискурсі поширена думка, що саме корупція у численних випадках є причиною нездатності держав реагувати на загрози та нездатності міжнародних акторів надавати їм ефективну допомогу. Так, поширена корупція та «приватизація» держави кримінальними мережами підривали легітимність афганського уряду,

знижували його ефективність і створювали джерело невдоволення серед населення країни. Це сприяло зростанню впливу Талібану, що значно ускладнювало завдання Міжнародних сил сприяння безпеці (ISAF) під проводом НАТО (2003 – 2014) щодо забезпечення безпеки та ефективного управління (Astramowicz-Leyk et al., 2023, с. 573). Ще у 2016 році колишній держсекретар США Джон Керрі закликав уряди зробити боротьбу з корупцією «найвищим пріоритетом національної безпеки», називаючи її «соціальною загрозою», «радикалізатором» та «руйнівником можливостей» (Kerry, 2016).

Висновки.

Таким чином, перспективи формування та реалізації антикорупційної політики в умовах воєнного стану передбачають подолання наступних закономірних тенденцій: 1) воєнний стан негативно впливає на протидію корупції з позиції громадської активності, що спричинене обмеженням доступу до інформації роботи органів влади і місцевого самоврядування; 2) корупція в умовах воєнного стану в Україні не отримала належної протидії за умов непослідовності реалізації політичної стратегії протидії та відсутності політичної волі припинення даних протиправних тенденцій; 3) непрозорість публічних фінансів в умовах воєнного стану спричинила системність корупційних проявів, протидією чому може бути підвищення ролі в боротьбі з корупцією інститутів громадянського суспільства, а також залучення механізмів новітніх інформаційних технологій, зокрема штучного інтелекту, що виступає перспективами подальших досліджень у пошуку стратегічних напрямів протидії корупційним проявам. Перспективою подальших досліджень слід визначити впровадження проекту стратегічного планового документу. Підготовка та впровадження стратегічного програмного документа у сфері інноваційної антикорупційної політики сприятиме удосконаленню функціонування політичних інституцій. Прийняття інноваційної антикорупційної стратегії забезпечить формування цілісної державної політики протидії корупції, впровадження збалансованих механізмів її подолання в умовах євроінтеграції та створить умови для інтеграції України в європейський політико-інституційний простір.

Дані результати будуть досягнуті через запровадження нових інституційних підходів та управлінських рішень щодо посилення спроможності держави у забезпеченні функціонування антикорупційних органів юстиції; прискорення інновацій протидії антикорупційним загрозам за допомогою ШІ-технологій і впровадження інструментів кібербезпеки в боротьбі з корупцією; підвищення ефективності участі інститутів громадянського суспільства у цій сфері та удосконалення існуючих і запровадження нових дієвих механізмів та шляхів забезпечення прозорості публічних фінансів.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Вашченко, С., Ярошук, Я., & Бобровнік, Ю. (2025). Антикорупційна стратегія України: Виклики та перспективи в умовах євроінтеграції. *Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення*, 12, 46–52. <https://pa.journal.in.ua/index.php/pa/article/view/223>
- Гжибовська, Т. С. (2019). Антикорупційна політика в країнах Східної Європи: досвід для України. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія*, 25, 84–94.
- Задорожній, О. В. (2016). Міжнародно-правові стандарти боротьби з корупцією. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 9 груд. 2016 р.) Київ, 49–55.
- Калугіна, І. О. (2024). Проблеми вдосконалення антикорупційної правової політики в Україні у контексті сучасних викликів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*, 1(85), 71–77. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.1.12>
- Клімова, С. М., & Ковальова, Т. В. (2012). *Організація запобігання та протидії корупції в Україні*. ХарПІ НАДУ «Магістр».
- Мельник, О. Г. (2021). Міжнародний досвід запобігання та протидії корупції як вектор формування національної антикорупційної політики в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2, 32–35. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-2/7>
- Мосейчук, С. В. (2023). Державна політика у сфері запобігання та протидії корупції в Україні у поствоєнний період. *Вісник Херсонського національного технічного університету*, 2(1(92)), 293–297. <https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2023.2.37>
- Нестеренко, К. О., & Булгакова, О. В. (2023). Антикорупційна політика України в контексті війни. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*, 77(2), 98–101. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.77.2.18>
- Astramowicz-Leyk, T., Nagornyak, T., Natalina, N., Osmolovska, A., & Yurkovsyi, V. (2023). Anti-corruption policy in Ukraine during the war with Russia. *Prawo i Więź*, 3(46), 551–575. <https://www.prawoiwiedz.edu.pl/index.php/piw/article/view/660>
- Kalitenko, O. (2023, June 13). Anti-corruption reform in Ukraine after Russia's full-scale invasion. *SCEEUS Report Series on Ukrainian Domestic Affairs*, No. 9. <https://sceeus.se/en/publication>
- Kerry, J. (2016, January 22). Remarks at the World Economic Forum. U.S. Department of State. URL: <https://2009-2017.state.gov>
- Khavroniuk, M. (Ed.). (2019). *Corruption schemes: Their criminal law and legal qualification and pre-trial investigation*. Kyiv. <https://bit.ly/401fN3S>
- Mykhailovska, M. (2015). Możliwości i bariery akcesji Ukrainy do Unii Europejskiej: Wybrane aspekty. *Studenckie Prace Prawnicze, Administratywistyczne i Ekonomiczne*, 17, 115–130. <https://doi.org/10.19195/1733-5779.17.8>
- Transparency International Ukraine. (2023). Cabinet of Ministers adopts state anti-corruption program: Details. <https://ti-ukraine.org/en/news/cabinet-of-ministers-adopts-state-anti-corruption-program-details/>

REFERENCES

- Astramowicz-Leyk, T., Nagornyak, T., Natalina, N., Osmolovska, A., & Yurkovsyi, V. (2023). Anti-corruption policy in Ukraine during the war with Russia. *Prawo i Więź*, 3(46), 551–575. <https://www.prawoiwiedz.edu.pl/index.php/piw/article/view/660>
- Hzybovska, T. S. (2019). Antykorupciina polityka v krainakh Skhidnoi Yevropy: dosvid dlia Ukrainy. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Istorii*, 25, 84–94.
- Kalitenko, O. (2023, June 13). Anti-corruption reform in Ukraine after Russia's full-scale invasion. *SCEEUS Report Series on Ukrainian Domestic Affairs*, No. 9. <https://sceeus.se/en/publication>
- Kaluhina, I. O. (2024). Problemy vdoskonalennia antykorupciinoi pravovoi polityky v Ukraini u konteksti suchasnykh vyklykiv. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo*, 1(85), 71–77. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.1.12>
- Kerry, J. (2016, January 22). *Remarks at the World Economic Forum*. US Department of State. <https://2009-2017.state.gov>
- Khavroniuk, M. (Ed.). (2019). *Corruption schemes: Their criminal law and legal qualification and pre-trial investigation*. Kyiv. <https://bit.ly/401fN3S>
- Klimova, S. M., & Kovalova, T. V. (2012). Orhanizatsiia zapobihannia ta protydii koruptsii v Ukraini: navchalnyi posibnyk. Xarkiv: Vydavnytstvo KharRI NADU «Mahistr».
- Melnyk O. H. (2021). Mizhnarodnyi dosvid zapobihannia ta protydii koruptsii yak vektor formuvannia natsionalnoi antykorupciinoi polityky v Ukraini. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal*, 2, 32–35. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-2/7>
- Moseichuk, S. V. (2023). Derzhavna polityka u sferi zapobihannia ta protydii koruptsii v Ukraini u postvoiennyi period. *Visnyk Khersonskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu*, 2(1(92)), 293–297. <https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2023.2.37>
- Mykhailovska, M. (2015). Możliwości i bariery akcesji Ukrainy do Unii Europejskiej: Wybrane aspekty. *Studenckie Prace Prawnicze, Administratywistyczne i Ekonomiczne*, 17, 115–130. <https://doi.org/10.19195/1733-5779.17.8>
- Nesterienko, K. O., & Bulhakova, O. V. (2023). Antykorupciina polityka Ukrainy v konteksti viiny. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo*, 77(2), 98–101. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.77.2.18>
- Transparency International Ukraine. (2023). Cabinet of Ministers adopts state anti-corruption program: Details. <https://ti-ukraine.org/en/news/cabinet-of-ministers-adopts-state-anti-corruption-program-details/>
- Vashchenko, S., Yaroshuk, Y., & Bobrovnik, Y. (2025). Antykorupciina stratehiia Ukrainy: Vyklyky ta perspektyvy v umovakh yevrointehratsii. *Publitchne upravlinnia: kontseptsii, paradyhma, rozvytok, udoskonalennia*, (12), 46–52. <https://pa.journal.in.ua/index.php/pa/article/view/223>
- Zadorozhnyi, O. V. (2016). Mizhnarodno-pravovi standarty borotby z koruptsiieiu. *Realizatsiia derzhavnoi antykorupciinoi polityky v mizhnarodnomu vymiri: materialy Mizhnarodnoi nauково-praktychnoi konferentsii* (m. Kyiv, 9 hrud. 2016 r.) Kyiv, 49–55.